

ემილ ავდალიანი

ოსუ

მიქაელ არამიანცი და საქართველო

გზა ტფილისამდე

მიქაელ არამიანცი 1843 წლის 4 მაისს მთიან ყარაბაღში, სოფელ კე-ატუკში, სოფლის მამასახლისის ოვსეპის ოჯახში დაიბადა. მიქაელი 15 წლისა იყო, როდესაც სასწავლებლად ქალაქ შუშაში გაემგზავრა. სწავლა არ უჭირდა, ყველაფერს იოლად ითვისებდა და მეცნიერებისადმი დიდ ინტერესსაც ამჟღავნებდა. მიქაელი ტფილისის გიმნაზიაში სწავლის გაგრძელებაზე ოცნებობდა, თუმცა მან ადრეულ ასაკშივე წარმატებით გამოსცადა თავი ვაჭრობაში. საქმის შესასწავლად იგი შუშაშივე ცნობილ ვაჭარს თარუმანიანს თანაშემწედ მიაბარეს, რომელიც სავაჭრო საქმიანობას ყარაბაღის გარდა, საზღვარგარეთაც ეწეოდა. არამიანცი ხშირად ჩადიოდა თავრიზში, ირანში, სადაც ის ცოტა ხანში ფირმის წარმომადგენლადც დანიშნეს. 4 წელიწადში მიქაელმა თავისი პირველი კაპიტალი – 3 000 მანეთი – დააგროვა და 1871 წელს სამხრეთ კავკასიის ცენტრში, ტფილისში გადავიდა საცხოვრებლად.

არამიანცი 28 წლისას საკმაოდ დიდი ქონება შეაგროვა ქსოვილებით, აბრეშუმითა და შალით ვაჭრობით. ჩართული იყო შაქრის ტრანზიტულ კომერციაში ისეთ დიდ ქალაქებთან, როგორებიც იყო მარსელი, თავრიზი და თეირანი. თუმცა, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ეს არ იყო არამიანცის ნამდვილი წარმატება, რადგან მას ჯერ არ გაუცნია ბაქოს ნავთობი და მასთან დაკავშირებული ფინანსური პერსპექტივები. არამიანცის ტფილისში ცხოვრების პირველ ეტაპზე წარმატებული ბიზნესის გარდა, კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა მოხდა: მას შეუყვარდა ცნობილი კომერსანტის, შოლკოიანცის 18 წლის ქალიშვილი – ელისაპეტი.

მიქაელ არამიანცი (1843-1924 წწ.)

თუმცა, როგორც ეს ხშირად ხდებოდა იმდროინდელ სამხრეთ კავკასიაში მეწარმეობა ხშირად ზედმეტადაც კი იყო დამოკიდებული რეგიონში არსებულ საგარეო პოლიტიკურ ვითარებაზე. ასე, მაგალითად, 1877-1878 წლებში მიმდინარე მორიგმა რუსეთ-თურქეთის ომმა დიდი გავლენა მოახდინა არამიანცის ბიზნესზე. ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეების ჩაკეტვამ და საომარმა მოქმედებებმა საქართველოს საზღვრებთან ახლოს გამოიწვია არამიანცის თითქმის მთლიანი ქონების დაკარგვა. სხვადასხვა მონაცემის მიხედვით მას მხოლოდ 7 000 მანეთი და ტფილისში მტკვრის სანაპიროზე ერთი პატარა სახლი დარჩა. არამიანცს კიდევ რამოდენიმე წელი დასჭირდა რთული ფინანსური მდგომარეობიდან გამოსასვლელად და 1884 წელს ბაქოში გამგზავრებამდე მისი კაპიტალი უკვე 40 000 მანეთს შეადგენდა.

1880-იანი წლების ბაქოში უკვე გაითქვა მსოფლიოში სახელი როგორც ნავთობის მოპოვების ცენტრმა. ქალაქში უკვე მუშაობდნენ ისეთი დიდი ფინანსური ოჯახები, როგორც როტშვილები და ნობელები. მათთვის კონკურენციის გაწევა რომ შეძლებოდა, არამიანცმა ბიზნესში ძველი მეგობრის ჩართვა გადაწყვიტა. ეს ტფილისის უმსხვილესი კომერციული ბანკის აქციონერი და ვიცე-თავმჯდომარე, პირველი გილდიის ვაჭარი ალექსანდრე მანთაშევი იყო. მათ ერთმანეთი ჯერ კიდევ არამიანცის თავრიზში ყოფნისას გაიცნეს. მანთა-

შევი ირანში მამასთან იყო ჩასული და იქ საკმაოდ დიდ მოგებას ვაჭრობით შოულობდა.¹

ალექსანდრე მანთაშევი (1842-1911 წწ.)

¹ ალექსანდრე მანთაშევი 1842 წელს ტფილისში დაიბადა. ბავშვობა ირანში, ქალაქ თავრიზში გაატარა მამასთან ერთად, რომელიც იქ ვაჭრობით იყო დაკავებული, ხოლო ნამდვილი ბიზნესი თანამედროვე გაგებით კი ინგლისში შეისწავლა. ალექსანდრე 27 წლის იყო, როცა მანჩესტერში ჩავიდა და იქიდან მამას ამარაგებდა ბამბეულითა და სხვა საქონლით. ინგლისიდან სამი წლის შემდეგ ირანში დაბრუნებული მანთაშევი მამასთან ერთად ტფილისში გადავიდა. თავიდან მანთაშევებმა ერევანსკის (თანამედროვე თავისუფლების) მოედანზე მდებარე სასტუმრო „კავკაზის“ პირველ სართულზე გახსნეს ქსოვილების მაღაზია. მალე პირველს მეორე მაღაზიაც მიაყოლეს და საცალო ვაჭრობიდან საბითუმოზე გადავიდნენ. მშობლების გარდაცვალების შემდეგ 200 ათასი მანეთი მემკვიდრეობა ახალგაზრდა ალექსანდრეს ხელში აღმოჩნდა. ამ ფულით მან ტფილისის კომერციული ბანკის აქციების საკონტროლო პაკეტი იყიდა და მთავარ აქციონერად იქცა. ცოტა ხნის მერე კი ბანკის ადმინისტრაციული საბჭოს თავმჯდომარეც გახდა. ტფილისის კომერციული ბანკი იმ დროისთვის ყველაზე ავტორიტეტული იყო მთელ კავკასიაში და მისი აქციები რუსეთის იმპერიის მთავარ სანქტ პეტერბურგის ბირჟაზე იყო კოტირებული. მანთაშევის გათვლა სწორი გამოდგა, რადგან მალე მისი ქონება ერთი-ორად გაიზარდა და 1890 წლისთვის ის უკვე პირველი გილდიის ვაჭარი და ტფილისის საოათიროს სპიკერიც იყო. იხ. Е. Татевосян. Александр Манташев (1842-1911 гг.). Тб. 2011. ასევე აღსანიშნავია С. Гевенян. Великий благотворитель и меценат Александр Манташев. Эчмиадзин. 2002, ст. 55-76.

თავდაპირველად ორ ადამიანს შორის კარგი ურთიერთობა ჩამოყალიბდა² და მანთაშევი დათანხმდა კიდევ არამიანცის შემოთავაზებას ბაქოში საერთო სანავთობო ბიზნესი დაეწყოთ.

მიქაელ არამიანცი

სანავთობო ბიზნესი კარგად ვითარდებოდა, რაც აისახა კიდევაც 1899 წლის 11 ივნისს სააქციო და სანავთობო საზოგადოება „ა. ი. მანთაშევი და კომპანიის“ დებულების ოფიციალურად დამტკიცებით. კომპანიის დამფუძნებლები იყვნენ ტფილისის პირველი გილდიის ვაჭარი მანთაშევი და ბაქოს პირველი გილდიის ვაჭარი არამიანცი. საერთო კაპიტალი 22 მილიონ მანეთს შეადგენდა, ანუ სულ 88 000 აქცია, სადაც თითოეული 250 მანეთად ფასობდა. მიღებული დებულების მიხედვით კომპანია იმართებოდა ხუთი დირექტორისგან შემდგარი საბჭოთი, რომლის არჩევაც აქციონერთა საერთო კრებით ხდებოდა. ამ კომპანიაში მიქაელ არამიანცს 25%-იანი წილი ჰქონდა.

² ეს ორი ადამიანი პირადი ბიზნესის გარდა ხშირად ახორციელებდა საერთო შემოწირულობებსაც. მაგალითად, 1899 წლის მაისის დასაწყისში ტფილისის მოურავმა ქალაქის შეძლებულ მოსახლეობას სთხოვა შემოწირულობები გაეკეთებინათ მცხეთის ტაძრისთვის (მისი განახლების ფონდის გასაფართოებლად). ასე, მანთაშევმა 1000 მანეთი შესწირა, ხოლო არამიანცმა კი – 500 (გაზ. „ივერია“. №91. 1899, გვ. 1).

ნავთობი მომავლის ბიზნესი აღმოჩნდა. არამიანცის საქმიანობა დღითიდღე ფართოვდებოდა. მაგალითისთვის აფშერონის ნახევარკუნძულზე (სადაც ქალაქი ბაქო მდებარეობს) კომპანიის საკუთრებაში იყო ნავთობით მდიდარი დაახლოებით 174 ჰექტარი მიწის ფართობი. არამიანცს ასევე ეკუთვნოდა ნავთობის ქარხანა, საქაჩი სადგურები, სპეციალურად მოწყობილი ნავმისადგომი და უამრავი სახელოსნო. სხვადასხვა მონაცემით არამიანცს წარმომადგენლობა ჰქონდა გახსნილი სმირნაში (თანამედროვე დასავლეთ თურქეთში მდებარე ქალაქი იზმირი), სალონიკში (საბერძნეთი), კონსტანტინოპოლში (თანამედროვე სტამბოლი), ალექსანდრიასა და კაიროში (ეგვიპტე). ამის გარდა წამორმადგენლობები ჰქონდა ჩამოყალიბებული დასავლეთ ევროპისა და შორეული აღმოსავლეთის ისეთ ქალაქებში, როგორებიცაა: მარსელი, ლონდონი, ბომბეი და შანხაი.

ბაქო XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედში

თუმცა დროთა განმავლობაში არამიანცსა და მანთაშევს შორის ურთიერთობა დაიძაბა. კომპანიის მიერ მიღებული დიდი შემოსავალი ორ მდიდარ ადამიანს შორის განხეთქილების საგანი გახდა. მანთაშევს კომპანიაში სრული დომინირება სურდა და ამიტომაც მალულად დაიწყო თავისი კომპანიონების აქციების შესყიდვა, რაც გამოიწვევდა მათ განდევნას საერთო ბიზნესიდან.

არამიანცს მოუწია გასვლა სანავთობო წამოწყებიდან და საერთოდ ქალაქ ბაქოდან წასვლა უკან ტფილისში. იმ დროისათვის მისი ქონება გაყიდული აქციებიდან 10 მილიონ მანეთს აღწევდა.

ოჯახური დილემა

აქვე აღსანიშნავია კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი, რომელმაც დიდად იმოქმედა არამიანცის გადაწყვეტილებაზე ბაქო დაეტოვებინა: პრობლემათა საკუთარ ოჯახში. მის მეუღლეს ელისაპეტს ბაქო არ მოსწონდა და ის უფრო პროვინციულ, არაგანვითარებულ ადგილად მიიჩნდა. ოჯახში ხშირი იყო უთანხმოებები და არამიანცი იძულებული იყო დათანხმებოდა ცოლის დაჟინებულ მოთხოვნებს ტფილისში დაბრუნებულიყვნენ. ამასაც კი არ გააუმჯობესებია მდგომარეობა ოჯახის შიგნით. ელისაპეტი არამიანცის ქონების ფლანგვას განაგრძობდა ქალაქის სხვადასხვა კულტურულ დაწესებულებებში. თუმცა აქ კიდევ ერთმა დამამძიმებელმა გარემოებამ იჩინა თავი. ბაქოში ყოფნისას არამიანცს ხელში ჩაუვარდა მეუღლის სასიყვარულო წერილები, რამაც ის ღალატში ამხილა ბაქოს გუბერნატორის დაცვის წევრთან.³ უფრო მეტიც, ჯერ კიდევ 1884 წელს ტფილისიდან ბაქოში გამგზავრებამდე არამიანცამდე მოდიოდა ბევრი ჭორი ელისაპეტის ღალატის შესახებ.

ასე რომ, არამიანცის ბაქოდან წასვლა ნაკარნახევი იყო როგორც გართულებული ბიზნეს-გარემოთი, ასევე პირადი, ოჯახური მიზეზებით. ელისაპეტთან ცხოვრების გაგრძელება წარმოუდგენელი გახდა და მთელი რვა თვის განმავლობაში მიმდინარეობდა სასამართლო დავა. პირველი ქორწინებიდან მიქაელ არამიანცს ექვსი შვილი დარჩა.

ელისაპეტის შემდეგ, ტფილისში დაბრუნებული არამიანცი ქალაქის იმ დროს ცნობილ ლამაზმანს, ევგენია შხიანცს დაუახლოვდა. მართალია, არამიანცს ევგენია ოფიციალურად ცოლად არ შეურთავს, ის მას საზოგადოების წინაშე მეუღლედ წარადგენდა. მიქაელმა ევგენიას ქალაქის ცენტრში, თანამედროვე კოსტავას ქუჩის დასაწყისში, სამსართულიანი სახლი აუშენა. ეს სახლი დღემდე შემორჩენილი და გამოირჩევა თავისი არქიტექტურით. არამიანცმა შხიანცის სახლის ეზოში პარიზში სპეციალური შეკვეთით დამზადებული ბრინჯაოს ირმების სკულპტურა დადგა. თუმცა აქაც, უკვე მეორედ,

³ არსებობს ცნობები, რომ მიქაელის ძმამ კონდორმა, გაბრაზებულმა ამ ამბის გაგებით დატოვა სახლი და იარაღის გასროლით ელისაპეტის მოკვლაც კი სცადა. მიქაელის მეუღლე გადარჩა, ხოლო კონდორი კი პსიქიატრიულ კლინიკაში გადაიყვანეს.

არამიანცს არ გაუმართლა: ურთიერთობა ევგენიასთან ხანმოკლე გამოდგა, რადგან შხიანცმა ის მიატოვა და საყვარელთან ერთად ტფილისიდან გაიქცა.

ნავთობიდან მშენებლობაზე გადასვლა

არამიანცის ტფილისში საბოლოო გადმოსვლამ ასევე გავლენა იქონია მის ბიზნეს-საქმიანობაზე. ის აღარ იყო ნავთობის ბიზნესში და იძიებდა ახალ სფეროებს სადაც დიდი ფულის შოვნა მოხერხდებოდა. ამიერიდან ბევრ სხვა საქმიანობასთან ერთად⁴ მშენებლობის ბიზნესმა დიდი ადგილი დაიკავა მის ცხოვრებაში. ეს ერთგვარი ქველმოქმედება იყო, თუმცა ის ასევე უნდა დახასიათდეს, როგორც ახალი ბიზნეს-წამოწყება: არამიანცი იმდროინდელ საქართველოში მცხოვრები სხვა ბევრი ქართველი თუ უცხოელი მეწარმის მსგავსად, სასტუმროების ბიზნესს იწყებდა.

1840 წლებში გოლოვინის პროსპექტზე (თანამედროვე რუსთაველის გამზირის №19 მაშუკა ორბელიანის სასახლე აშენდა. ადრევე, 1866 წელს, ამ ნაგებობაში სხვადასხვა სასტუმროები იყო გახსნილი: ჯერ „ლირა“,⁵ შემდეგ „ამერიკა“,⁶ რომელთა სასტუმრო ოთახები ზედა სართულებზე იყო განმარტებული, რადგან პირველ სართულს, როგორც ეს მიღებული იყო იმდროინდელ ტფილისში, ძირითადად, სავაჭრო მაღაზიებს ეკავა.⁷ 1871 წელს მაშუკა ორბელიანის გარდაცვალების შემდეგ, შენობა ისევ ქირავდებოდა სასტუმროებზე, სანამ 1910 წელს ამ შენობას არამიანცი იყიდიდა. მოკლე დროში არამიანცმა ეს შენობა, არქიტექტორ ალექსანდრ ოზეროვის გეგმით, თითქმის მთლიანად შეცვალა. ასე, მაგალითად შენობას მესამე სართული დაემატა, ხოლო ფასადი შეიცვალა. ზუსტად ამდენი არქიტექტურული ცვილებების გამო, ხშირია, როდესაც ამ შენობის აგებას არამიანცს მიაკუთვნებენ.

საფუძვლიანად განახლებულ შენობას შეიღების სახელების პირველი ასოებისგან შემდგარი სახელი – „არფასტო“ (არამი, ფლორა, ანა, სოლომონი, თამარა (უფროსი ვაჟის მეუღლე) და ოვანესი) ეწოდა. დღეს ამ შენობაში შოთა რუსთაველის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტია განთავ-

⁴ მაგალითად, არამიანცის ერთ-ერთი საქმიანობა იყო თავად დადგენილებთან დადებული ხელშეკრულების მიხედვით, სვანეთში ტყეების გადამუშავება (გაზ.: «Кавказ». №47. 1903, გვ. 2).

⁵ გაზ. «Кавказ» №4. 1867.

⁶ გაზ. «Кавказ». № 81, 97, 99. 1867; დ. ხოშტარია. თბილისი. ძველი სასტუმროები. თბ. 2011, გვ. 56.

⁷ დ. ხოშტარია. თბილისი. ძველი სასტუმროები, გვ. 55.

სებული. თუმცა გაზეთებიდან და სხვა წყაროებიდან ვიცით, რომ 1914 წელს ამ შენობაში გახსნილ სასტუმროს „პალას ოტელი“ დაერქვა, რაც მიანიშნებს იმაზე, რომ „არფასტო“ შეიძლება ყოფილიყო არაოფიციალური სახელწოდება. „პალას ოტელს“ 100-ზე მეტი ნომერი გააჩნდა, რითაც ის ლიდერობდა მთელ ქალაქში, ხოლო ფასები მერყეობდა მანეთნახევრიდან 15 მანეთამდე).⁸

„არფასტო“ – თანამედროვე შოთა რუსთაველის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი

შემდეგ არამიანცმა გოლოვინის გამზირზევე კიდევ უფრო გრანდიოზული პროექტის წამოწყება გადაწყვიტა. გოლოვინისა გამზირისა და ბარიატინსკის (თანამედროვე გ. ჭანტურიას) ქუჩის კვეთაზე ვინმე როტინოვის სახლი მდგარა, სადაც ფოტოგრაფ პეტრე განკევიჩს ატელიე ჰქონდა მოწყობილი. არამიანცმა ეს შენობა შეისყიდა და მომავალი სასტუმროს პროექტის შექმნა იმ დროის ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებულ, ტფილისისა და ბაქოში ცნობილ არქიტექტორს, გაბო ტერ-მიქელოვს მიანდო.⁹ არამიანცმა

⁸ დ. ზოშტარია. თბილისი. ძველი სასტუმროები, გვ. 57-58.

⁹ აღსანიშნავია, რომ თავდაპირველად სასტუმროს პროექტი ალექსანდრ ოზეროვმა შეადგინა 1910 წელს, მაგრამ მომდევნო პერიოდში შეიცვალა.

ტერ-მიქელოვი ევროპაში გაამგზავრა პროექტზე სამუშაოდ. შედეგად, 1915 წელს, გოლოვინის გამზირზე აშენდა სასტუმრო „მაჟესტიკი“,¹⁰ რომელიც დღეს ჩვენთვის „თბილისი მარიოტი“ არის წარმოდგენილი.¹¹

სასტუმროს გახსნა მოხდა მაშინ, როდესაც საქართველო, როგორც რუსეთის იმპერიის ნაწილი, პირველ მსოფლიო ომში იყო ჩაბმული და ამიტომაც შენობაში ჰოსპიტალი იყო განთავსებული. „მაჟესტიკი“ ცოტა ხანი იმუშავა პირველი რესპუბლიკის დროს.

გარდა იმ მდიდრული მასალისა, რომელიც გამოყენებული იყო სასტუმროს ასაშენებლად, „მაჟესტიკი“ ასევე ცნობილი იყო იმით, რომ მის სარდაფში ფუნქციონირებდა პატარა კინოთეატრი „მინიონი“.¹² გასაბჭოების შემდეგ, შენობა გადაეცა პროფკავშირების საბჭოს, ხოლო 1930-იან წლებში გადაწყდა შენობისთვის სასტუმროს ფუნქციის დაბრუნება და რეკონსტრუქციისთვის მისი მშენებელი გ. ტერ-მიქელოვი გამოიძახეს.¹³

ყოფილი „მაჟესტიკი“

¹⁰ სახელწოდება ფრანგული ეტიმოლოგიისაა და ქართულად ზღაპრულს ნიშნავს. „მაჟესტიკი“ არამიანცის ერთ-ერთ გემს ერქვა.

¹¹ არამიანცს ასევე ეკუთვნოდა შემოსავლიანი სახლი ოლგას (კოსტავას) ქუჩის №23-ში. თუმცა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მას ეს შენობა ჩამოართვეს და მომდევნო პერიოდში მის ტერიტორიაზე „კერის ბაზარი“ შეიქმნა (ყურნ.: „თბილისელები“. №9(635). 2013, გვ. 31).

¹² გაზ.: „საქართველო“. №40. 1919.

¹³ დ. ზოშტარია. თბილისი. ძველი სასტუმროები, გვ. 68.

თუ არამიანცის ამ ორი სასტუმროს პროექტი კომერციული ხასიათის იყო, მისი ყველაზე დიდი და, სავარაუდოდ, მნიშვნელოვანი საჩუქარი ტფილისისთვის პირველი თანამედროვე საავადმყოფოს აშენება იყო.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ტფილისში მხოლოდ ერთი მუნიციპალური კლინიკა მოქმედებდა, რომელსაც ხალხი „მიხაილოვის საავადმყოფოს“ ეძახდა. პატარა სივრცისა და უფრო მეტად კი პაციენტების დიდი ნაკადის გამო, საავადმყოფო მუდმივად გადატვირთული იყო. XX საუკუნის დასაწყისში არსებული სტატისტიკის მიხედვით, „მიხაილოვის საავადმყოფო“ ადგილების სიმცირის გამო ყოველწლიურად, დაახლოებით, 6 000 პაციენტს ეუბნებოდა უარს მკურნალობაზე. ტფილისში შეუძლებელი იყო ნორმალური სამედიცინო მომსახურების მიღება. შესაბამისად, ახალი სამედიცინო დაწესებულება ქალაქის სასიცოცხლო საჭიროებას წარმოადგენდა. იმ დროს ტფილისის თავი ალექსანდრ არლუთინსკი-დოლგოროუკი იყო, რომელიც ბაქოში 1902 წელს მიქაელ არამიანცთან გამართულ საუბარს იხსენებდა:

„რა სჭირდება ახლა ყველაზე მეტად ტფილისს? – მკითხა არამიანცმა.

– ქალაქს ბევრი რამე სჭირდება, მაგრამ უმთავრესი საავადმყოფოა. მიხაილოვის საავადმყოფოს ქალაქი ინახავს და ვალდებულია, მთელ მხარეს მოემსახუროს. ამადაც ბუნებრივია, რომ სნეულების მეთოდსაც ვერ ართმევს თავს. ქალაქს კი ახალი საავადმყოფოსთვის ფული არ აქვს.“

ამ საუბრიდან ერთი წლის თავზე, 14 აპრილს ქალაქის უკვე ყოფილი თავისთვის მიწერილ წერილში არამიანცი იუწყებოდა: „მაქვს პატივი, ვაცნობო თქვენს ბრწყინვალეებასა, რომ ქალაქის საავადმყოფოს მშენებლობას 100 000 მანეთს გწირავ“. ¹⁴ მშენებლობის დაფინანსების სანაცვლოდ არამიანცს სურდა, რომ საავადმყოფოს მისი სახელი დარქმეოდა. ¹⁵

¹⁴ გაზ. „ივერია“. №88. 1903, გვ. 2.

¹⁵ გაზ. „ივერია“. №88. 1903, გვ. 1.

ყოფილი ე. წ. „არამიანის საავადმყოფო“

საავადმყოფო¹⁶ რამდენიმე წლის განმავლობაში არქიტექტორ პავლე ზუ-
რაბიანის¹⁷ ხელმძღვანელობით შენდებოდა. მიუხედავად შემოწირულობისა, მშე-
ნებლობის საქმე ჭიანურდებოდა. მაგალითად, იმდროინდელ გაზეთებში მრავალ-
ჯერ გამოითქვა წუხილი, რომ ვერ ხერხდებოდა დროულად საავადმყოფოს
არქიტექტურული გეგმის მოწყობა. პირველი გეგმის მიხედვით, შენობა 100
000 მანეთის ნაცვლად 140 000 მანეთამდე დაჯდებოდა, რამაც გამოიწვია
საქმის გადადება, რათა ახალი შედარებით იაფი პროექტი შემუშავებულიყო.¹⁸
საბოლოოდ საავადმყოფო 1909¹⁹ წლის დეკემბერში უნდა გახსნილიყო, თუმ-
ცა, როგორც ჩანს, ამუშავდა 1910 წლის თებერვალში. არამიანის შემოწი-
რულობით მთელი ქალაქი-საავადმყოფო აშენდა რამდენიმე სამედიცინო დაწე-
სებულებით. არამიანცი საკუთარი სახსრებით ინახავდა შენობას, ავადმყოფების
მკურნალობის საფასურს იხდიდა და თანამშრომლების ხელფასებსაც თავად
უზრუნველყოფდა. ე. წ. „არამიანის საავადმყოფოში“ ევროპიდან რენტგენის
აპარატიც კი ჩამოიტანეს, რომელიც იმდროინდელ რუსეთში რთულად თუ
მოიპოვებოდა. უახლესი სამედიცინო ტექნიკის ყიდვა 250 000 მანეთი დაჯდა.
თავდაპირველად კომპლექსი 100-120²⁰ პაციენტზე იყო გათვლილი.²¹

¹⁶ ა. კირაკოზოვი. „თბილისი, რომელიც სომხებმა ააშენეს. ჟურნ.: „ბანკები და ფინანსები“. №11. 2011, გვ. 1, 6.

¹⁷ გაზ.: „ცნობის ფურცელი“. №2646. 1904, გვ. 2.

¹⁸ გაზ.: „ცნობის ფურცელი“. №2646. 1904, გვ. 2.

¹⁹ გაზ.: „დროება“. №26. 1910, გვ. 3; გაზ.: „მოძაფალი“. №89. 1909, გვ. 3. გაზ.: „დროება“. №26. 1910, გვ. 3. აღსანიშნავია, რომ ბევრ სხვა წყაროში საავადმყოფოს გახსნის თარიღად მოხსენიებულია 1910 წლის მეორე ნახევარი.

²⁰ სხვა მონაცემების მიხედვით ახალ საავადმყოფოში 300-მდე ადგილი უნდა მოეწყოთ (გაზ.: „ცნობის ფურცელი“. №2199. 1903, გვ. 2-3).

საავადმყოფოს არქიტექტურა განსაკუთრებული იყო და, მაგალითად, ქალაქში ეპიდემიის შემთხვევაში შესაძლებელი იყო საავადმყოფოს ოთხ იზოლირებულ ნაწილად დაყოფა. საავადმყოფოს ასევე გააჩნდა თავისი დამოუკიდებელი ელექტროსადგური, ცენტრალური გათბობა, სავენტილაციო სისტემა, სამზარეულოები და პროზექტურა.

სხვადასხვა მონაცემებით, „არამიანცის საავადმყოფოს“ აშენება-აღჭურვა დაახლოებით 500 000 მანეთი დაჯდა.

გატაცება

1919 წლის 14 მაისს ტფილისის რუსულენოვანმა გაზეთმა „გრუზიამ“ კრიმინალური ქრონიკის სვეტში ერთი პატარა ინფორმაცია დაბეჭდა, რომელიც ადამიანის გატაცებას ეხებოდა:

„ამა წლის 12 მაისს, დაახლოებით საღამოს 8 საათზე, სერგის ქუჩაზე (დღევანდელი მაჩაბლის ქუჩა – ე. ა.) საკუთარი სახლიდან გამოვიდა ვაჭარი არამიანცი, რომელიც საქმეებზე მიემართებოდა. ლერმონტოვისა და სერგის ქუჩების კვეთაზე იგი თავდასხმის მსხვერპლი გახდა. უცნობმა პირებმა არამიანცს ხელი სტაცეს და იქვე გაჩერებულ ავტომობილში შეაგდეს. შემდეგ ავტომობილი სწრაფად გაქანდა და გაურკვეველი მიმართულებით გაუჩინარდა. როგორც შემთხვევის ადგილას მისულ მილიციელებს თვითმხილველებმა განუცხადეს, გამტაცებელთა ბანდამ არამიანცი მანქანაში იარაღის მუქარით ჩასვა. ჯერჯერობით, მხოლოდ ის არის ცნობილი, რომ ყჩაღები სამნი იყვნენ. მოქალაქეებმა ისიც შენიშნეს, რომ ავტომობილის ნომერი იყო 19“.

ქალაქის მილიციამ არამიანცის გათავისუფლებისთვის ზომები მიიღო. სწრაფად მიაგნეს და დააკავეს ავტომობილის მძღოლი, ვინმე ერნესტ კრონტალი. მძღოლის ჩვენებით, არამიანცი გამტაცებლებმა ტფილისში, თანამედ-

²¹ საინტერესოა, რა ვნებათაღელვა გამოიწვია თავიდან არამიანცის მიერ 100 000 მანეთის შეწირულობამ. მაგალითად, ტფილისის ქალაქის საბჭო დიდი ხნის განმავლობაში ბჭობდა იმაზე, თუ როგორ უნდა დაეხარჯათ აღნიშნული თანხა. ყველა თანხმდებოდა, რომ ეს უნდა ყოფილიყო საავადმყოფო, თუმცა საბჭოს წევრები ვერ რიგდებოდნენ უნდა ყოფილიყო ეს მხოლოდ „შინაგან სნეულებათა საავადმყოფო“ თუ მასში საქირურგო განყოფილებაც მოიაზრებოდა. მესამე ჯგუფი კი ფიქრობდა, რომ „შემღილითა და სულით დავრდუმილთა საავადმყოფო უფრო საჭიროა ქალაქისთვის“ (გაზ.: „ივერია“. №145. 1903, გვ. 1). ამ უკანასკნელი მოსაზრების მთავარი მომხრე იყო საბჭოს წევრი, ექიმი მ. გედევანიშვილი. საბოლოოდ გადაწყდა, რომ „შინაგან სნეულებით ავადმყოფთა სამკურნალო“ გახსნილიყო (გაზ.: „ცნობის ფურცელი“. №2199. 1903, გვ. 2-3).

როვე კუკიის სასაფლაოს მიმართულებით წაიყვანეს. გამტაცებელთა აღმოსაჩენად მილიციამ ღამით ნაძალადევის რაიონში ტოტალური ჩხრეკა ჩაატარა და რამდენიმე საეჭვო პირი დააკავა. გაზეთები არ წერდნენ, რა ვითარებაში მოხერხდა არამიანცის გათავისუფლება. მხოლოდ ის არის ცნობილი, რომ ყაჩაღებმა ვაჭარი გატაცებიდან ერთი დღის შემდეგ გაათავისუფლეს.

იმავე დღეს, ტფილისის სისხლის სამართლის მილიციის უფროსმა, ფაჩულიამ არამიანცი დაკითხა, მაგრამ მისგან რაიმე ხელჩასაჭიდი ინფორმაცია ვერ მიიღო. არამიანცი ამბობდა, რომ გამტაცებლებს არ იცნობდა, მათი გარეგნობა ვერ დაიმასხვორა და ამდენად ამოცნობას ვერ შეძლებდა. არამიანცი ამტკიცებდა, რომ მას მხოლოდ 14 ათასი მანეთი წაართვეს, ხოლო ოქროს საათი და ბრილიანტებით მოჭედილი სამკაული უკან დაუბრუნეს.

მიუხედავად ასეთი მწირი ინფორმაციისა, მილიციამ ძებნა განაგრძო და ჭიათურაში, არამიანცის ერთ-ერთი გამტაცებელი, ლაცია ლოლაძე დააკავა, რომელიც ტფილისში გაძლიერებული დაცვის ქვეშ ჩამოიყვანეს. ცოტა ხანში დადგინდა გამტაცებელთა ჯგუფის ხელმძღვანელის ვინაობაც – ეს იყო ცნობილი ყაჩაღი, ფირანა ზანდუკელი.

„ტფილისის მილიციის უფროსს მოუვიდა ცნობა, რომ ცნობილი ყაჩაღი ზანდუკელი, რომელსაც ბრალდებოდა აუარებელი დანაშაული - მილიციელის და გვარდიელის მოკვლა, არამიანცის მოტაცება და სხვა, იმალებოდა ჯვარის მონასტერში (მცხეთის რაიონში). მის დასაჭერათ, 7 ივნისს, ნაშუალამევის პირველის ნახევარზედ ტფილისიდან 2 ავტომობილით გაემგზავრნენ მილიციელები. მილიციის უფროსის სულაქველიძის, სისხლის სამართლის უფროსის ფაჩულიას და საგანგებო რაზმის უფროსის კედიას მეთაურობით. რაზმმა ალყა შემოარტყა ჯვარის მონასტერს. გაჩხრიკეს ბერთა ბინა, მაგრამ ზანდუკელი არ აღმოჩნდა. დაკითხა ბერი ილარიონი (ერობაში ილია ოზაშვილი), რომელიც ეკლესიას სდარაჯობდა. მან კატეგორიულად უარჰყო მონასტერში ვინმეს ყოფნა“.

ჯერ კიდევ 1907 წელს, ბოროტმოქმედებმა მისი შვილი, სოლომონი გაიტაცეს.²² არამიანცმა მის დასახსნელად 100 ათასი მანეთი გადაიხადა.²³

²² გაზ. „ისარი“. №12. 1907, გვ. 2.

²³ 1908 წელს, მიუხედავად საუკეთესო საექიმო დახმარებისა, მიქაელის მეორე ვაჟი, ოვანესი გარდაიცვალა.

ცხოვრების ბოლო წლები

1910-იან წლებში საქართველოში ბიზნესი სწრაფი ტემპით ვითარდებოდა. მხოლოდ ძირფესვიანი შიდა ან საგარეო პოლიტიკური ცვლილებები თუ გამოიწვევდნენ ამ პროცესის შეჩერებას. სამწუხაროდ რუსეთის იმპერიისთვის და კერძოდ საქართველოსთვის ასეთი მოვლენა პირველი მსოფლიო ომი და უმეტესწილად ამით გამოწვეული რუსეთის 1917 წლის თებერვლისა და ოქტომბრის ბოლშევიკური რევოლუციები იყო.

ეს არ გავდა არამიანცის მიერ 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად შემცირებულ ბიზნესს. 1914-1917 წლების მდგომარეობა განსხვავებული იყო, რადგან არა მარტო მცირდებოდა სავაჭრო ბრუნვა მეზობელ ქვეყნებთან დაკეტილი საზღვრების გამო, არამედ 1917 წლიდან შეიცვალა რუსეთის იმპერიაში არსებული სოციალური წესრიგი, რომელშიც მდიდარი ადამიანები ნეგატიურად აღიქმებოდნენ, ხოლო 1921 წელს საქართველოში ბოლშევიკური ხელისუფლების დამყარების შემდეგ კი მათი ქონება მთლიანად ან ნაწილობრივ დაექვემდებარა ექსპროპრიაციას.

არამიანცი არ იყო გამონაკლისი და 1918-1921 წლებში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულმა მთავრობამ მას სასტუმროები და სახლები ჩამოართვა. გოლოვინის გამზირზე მდებარე მის სასტუმროებში 1918 წელს ჯერ გერმანია-კავკასიის სავაჭრო ბანკი გახსნეს, ხოლო 1919 წელს კი პროფკავშირებს გადასცეს. არამიანცს მხოლოდ სერგის №4-ში მდებარე სახლი დარჩა. არამიანცის ქონებას ტფილისის გარეთაც უქმნიდნენ პრობლემებს. 1918 წლის 1 მარტს გაზეთი „ერთობა“ იუწყებოდა, რომ ბორჩალოს მაზრაში (სამხრეთ საქართველო) მოსახლეობის მიერ დაიწყო მდიდარი ადამიანების მამულების დარბევა. მათ რიცხვში იყვნენ სუმბათოვის, მელიქოვებისა და არამიანცის სახლები.²⁴

1921 წელს საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ არამიანცი სერგის ქუჩიდანაც გამოაგდეს. მიქაელს საკუთარ სახლში მხოლოდ პატარა სარდაფი შერჩა, სადაც შვილებთან ერთად ცხოვრობდა.

ტფილისის საპატიო მოქალაქე, ვაჭართა უმაღლესი გილდიის წევრი მიქაელ არამიანცი, რომლის ქონებაც ოდესღაც მილიონებს შეადგენდა, 1922 წელს ტფილისში გარდაიცვალა. არამიანცი ხოჯევანქის სომხურ სასაფლაოზე დაკრძალეს. მოგვიანებით ლავრენტი ბერიას მმართველობის პერიოდში სასაფლაოს დანგრევის შემდეგ არამიანცის საფლავი დაიკარგა.

²⁴ გაზ. „მწყემსი“. №7. 1907, გვ. 10-12.

Emil Avdaliani

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

MIKAEL ARAMYANTS AND GEORGIA

Summary

The incorporation of Georgia into the Russian Empire in the beginning of the 19th century, quite surprisingly, played as a catalyzer for the development of entrepreneurial activity in late 19th-early 20th centuries Georgia. There were several important factors favoring this development in Georgia: stable internal as well as external political situation around the country; geographic proximity of the Ottoman and Persian Empires; Russian Empire's economic interests such as growth of trade in order to compete with major European states (France and Great Britain) for the markets in these two Middle East countries. Thus, the proximity of Georgia to the Ottoman and Persian Empires was reflected in trade growth and other economic activities between the two countries on the one hand and the South Caucasus overall on the other. This development is well reflected in various biographies of Georgian or foreign entrepreneurs working in Georgia.

These economic and political developments led to Tbilisi being steadily transformed throughout the 19th century into an entrepreneurial center of the South Caucasus. A look at the map shows that the geographic location too favored the city as it is located right in the center of the entire Caucasus. Moreover, a relatively good condition of transportation roads around Tbilisi also helped the city gain a prominent position in the region. For instance, in Mikael Aramians' biography we see how he eventually left Baku to manage his business empire from Tbilisi. Yet another reason for transforming Tbilisi into a hub of political and business activity was the Tsarist administration which chose the city as its capital in the Caucasus.

Meagre academic literature as well as newspapers were used to give a full biography of the entrepreneur Mikael Aramians. His biography is notable as beyond the South Caucasus, his business was also spread in major European and Asian cities. Aramians' life shows the economic and administrative centrality

of Tbilisi in the region. Indeed, after each success and failure in his business career Aramiants headed to Tbilisi where he eventually settled to manage his business empire. Moreover, research on his life provided here is far more important from a purely academic point of view as until now there have not been any notable works done on this issue neither in Georgian, nor in Russian.